

عدل و عدالت سازمانی

دکتر پرویز احمدی (اسیوار دانشگاه تربیت مدرس)

و مهندس مینا خیاض قاضیانی

احمدی، پرویز، ۱۳۲۳-
عدل و عدالت سازمانی / پرویز احمدی، مینا فیاض قاضیانی. - تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی،
۱۳۹۸.

۳۲۶ ص. - (فرهنگ و مدیریت؛ ۱۵۹)

ISBN: 978-964-379-453-8

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیفا
۱. عدالت سازمانی. ۲. عدالت. ۳. عدالت اجتماعی - جنبه های مذهبی - اسلام. ۴. عدالت -
جنبه های مذهبی - اسلام. ۵. اسلام و عدالت. الف. فیاض قاضیانی، مینا، ۱۳۶۳ - . ب. دفتر پژوهشهای
فرهنگی. ج. عنوان.
۱۳۹۸ ع ۴ ۳ الف ۳/ ۶۹۷۱ HD کتابخانه ملی ایران
۶۵۸/۳۱۴
۵۴۵۶۹۱۸

ISBN: 978-964-379-453-8

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۹-۰۵۳

• عدل و عدالت سازمانی

• دکتر پرویز احمدی و مهندس مینا فیاض قاضیانی

• Justice and Organizational Justice

• Parviz Ahmadi (Ph.D.) and Mina Fayaz Ghaziani

• ویراستا: نیس مرآت

• طراح جلد و صفحه آرا: فریده داورزنی

• شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه • چاپ اول: ۱۳۹۸

همه حقوق محفوظ است. هرگونه تقلید و استفاده از این اثر، هر شکل بدون اجازه کتبی
دفتر پژوهشهای فرهنگی ممنوع است.

دفتر پژوهشهای فرهنگی

مراکز اصلی پخش و فروش:

• دفتر و فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان کریم خان زند، خیابان ایرانشهر شمالی، کوچه باقری قصرالدشتی، شماره ۵.

کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۹۱۳

دورنگار: ۸۸۳۰۲۴۸۵

تلفن: ۸۸۲۱۳۶۴

تلفن های فروش: ۰۹۳۵۲۴۷۹۸۴۷، ۸۸۴۹۴۶۱

فروش الکترونیک: www.iranculturalstudies.com

پست الکترونیک: lahze1386@gmail.com

• پخش مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، نبش خیابان شهید وحید نظری، شماره ۲۵۵.

دورنگار: ۶۶۹۵۰۱۴۶

تلفن: ۰۹۱۲۲۱۷۷۶۴۷، ۶۶۴۱۷۵۳۲

فهرست مطالب

.....

۱۷

پیشگفتار

۲۱

فصل ۱: پیستی عدل و عدالت

۲۱

تبیین مفاهیم عدالت - عدالت

۲۳

عدالت چیست؟

۲۴

عدالت در دوره سلاطین

۲۶

عدالت در دوره مدرن

۳۰

سه دیدگاه مهم از سیر مفهومی عدالت در اندیشه سیاسی غرب

۳۲

نظریه عدالت از دیدگاه رالز

۳۳

اصول عدالت رالز

۳۵

نکات اساسی مفهوم عدالت از دیدگاه هایک

۳۶

دو گرایش عمده عدالت

۳۷

برداشت‌های متفاوت از عدالت

۳۷

عدالت به مثابه هماهنگی

۳۸

عدالت به مثابه دستور الهی

۳۸

عدالت به مثابه قانون طبیعی

۳۸

عدالت به مثابه ابداع انسانی

۳۸

عدالت به مثابه دستور قانونی

۳۸

عدالت به مثابه یک حيله

۳۹

عدالت به مثابه یک توافق متقابل

۳۹

عدالت به مثابه یک ارزش تبعی

۳۹

تقسیم‌بندی دیگری از عدالت

۴۰

عدالت فقهی

۴۰

عدالت اخلاقی

فصل ۲: عدالت در اسلام

مقدمه

- عدل و ارتباط آن با مسئله جبر و اختیار
 عقاید اشاعره نسبت به عدل و مسائل مربوط به آن
 عقاید معتزله نسبت به عدل و مسائل مربوط به آن
 مکتب عقلی شیعی
 دیدگاه شهید مطهری در مورد ریشه اصلی و ریشه طرح‌های علمی و
 علمی مسئله عدل در جامعه اسلامی
 مفهوم عدل و عدالت از دیدگاه قرآن و علمای اسلام
 مفهوم حق
 عدالت در اسلام و مدیریت اسلامی
 تعریف امام خمینی (ره) از عدالت
 عدالت از دیدگاه امام خمین (ره) و شهید صدر

فصل ۳: عدالت اجتماعی

مقدمه

- تعاریف عدالت اجتماعی از دیدگاه‌های متفاوت
 جایگاه و ضرورت عدالت اجتماعی
 ابعاد و شاخصه‌های عدالت اجتماعی در مدیریت اسلامی
 اعطای حقوق
 برقراری مساوات و عدم تبعیض
 اعتدال
 توازن
 انصاف
 دیدگاه لیبرال‌ها نسبت به نیاز به مفهوم عدالت اجتماعی
 نظریه انتقادی مارکسیست‌ها در مورد مفهوم عدالت اجتماعی و بی‌نیازی از این
 مفهوم در جامعه آرمانی کمونیستی
 دیدگاه فمینیست‌ها مبنی بر امکان اداره جامعه به کمک مفهوم نگهداری و
 یاری رساندن به جای مفهوم عدالت
 نظریه قانون وضعی و محوریت مفهوم قانون‌گذاری به جای عدالت

۸۵	آثار و نتایج عدالت اجتماعی
۸۶	بازگشت سرمایه‌ها
۸۶	گسترش رحمت الهی
۸۶	عدالت و آبادانی شهرها
۸۶	ایجاد دوستی میان مردم
۸۹	فصل ۴: عدالت سازمانی
۸۹	مقدمه
۹۲	مفهوم عدالت سازمانی
۹۲	تعاریفی از عدالت سازمانی
۹۴	مفهوم ادراک عدالت در سازمان
۹۶	عوامل مؤثر بر ادراک عدالت سازمانی
۹۷	عدالت سازمانی و نیازهای انسانی
۱۰۱	خلاصه‌ای از پیامدهای عدالت و بی‌عدالتی در سازمان
۱۰۲	عدالت توزیعی
۱۰۷	عدالت رویه‌ای
۱۰۸	عدالت رویه‌ای از دیدگاه‌های متفاوت
۱۱۲	بررسی جنبه ساختاری و جنبه اجتماعی عدالت رویه‌ای
۱۱۵	عدالت مرادده‌ای
۱۱۵	تعاریفی از عدالت مرادده‌ای
۱۱۸	بررسی ارتباط عدالت توزیعی و عدالت رویه‌ای در مقایسه با یکدیگر
۱۲۰	بررسی ارتباط عدالت رویه‌ای و مرادده‌ای در مقایسه با یکدیگر
۱۲۰	بررسی عدالت توزیعی، رویه‌ای و مرادده‌ای براساس مطالعات اخیر
	اشکال جدید عدالت سازمانی (عدالت مشاهده‌ای، عدالت احساسی، عدالت زبانی،
۱۲۱	عدالت اصلاحی و عدالت بازسازنده)
۱۲۱	عدالت احساسی
۱۲۲	عدالت زبانی
۱۲۲	عدالت اصلاحی
۱۲۳	عدالت بازسازنده
۱۲۳	عدالت مشاهده‌ای

- ۱۲۳ موانع توسعه عدالت در سازمان
 ۱۲۴ نبود نظریه عدالت
 ۱۲۵ ساختار سازمان عدالت‌گرا

فصل ۵: عدالت اقتصادی

- ۱۳۳ مقدمه
 ۱۳۳ عدالت اقتصادی
 ۱۳۴ جایگاه و اهمیت عدالت در اقتصاد اسلامی
 ۱۳۶ مفهوم عدالت اقتصادی از دیدگاه حضرت علی (ع)
 ۱۳۷ عدالت اقتصادی در اسلام
 ۱۳۷ رابطه حق و مالیت
 ۱۳۸ شناخت تکالیف
 ۱۳۹ حقوق اقتصادی متقابل بین حاکمیت و ملت
 ۱۴۱ عدالت اقتصادی از منظر ارسطو، افلاطون و اسلام
 ۱۴۱ عدالت اقتصادی از نظر فنان مالک اسلام
 ۱۴۲ نظریه عدالت اقتصادی در قرآن
 ۱۴۲ مراعات حقوق اموال و امکان‌ها
 ۱۴۵ مراعات حقوق افراد و جامعه
 ۱۴۶ چهار رکن عدالت اقتصادی
 ۱۴۸ عدالت در بازتوزیع
 ۱۵۰ عدالت در مبادله
 ۱۵۲ عدالت در تولید
 ۱۵۴ عدالت در مصرف
 ۱۵۶ اهداف عدالت اقتصادی از دیدگاه امام علی (ع)
 ۱۵۶ موانع تحقق عدالت اقتصادی از دیدگاه امام علی (ع)
 ۱۵۷ آزادی اقتصادی یا اقتصاد آزاد
 ۱۵۷ استثمار
 ۱۵۸ انحصارگرایی
 ۱۵۸ اسراف
 ۱۵۹ نبود تفکر حکومتی • طلب در بین مردم

۱۶۰	معیار و اهداف عدالت اقتصادی
-----	-----------------------------

فصل ۶: عدالت سیاسی ۱۶۵

۱۶۵	مقدمه
۱۶۶	اصول و مبانی نظریه عدالت سیاسی جان رالز
۱۶۶	مفهوم لیبرالیسم سیاسی
۱۶۷	مفهوم پلورالیسم معقول
۱۶۸	مفهوم ارزش‌های جامع معقول
۱۶۹	مفهوم شناسش به عنوان شهروند عقلانی و خودمختار
۱۷۰	رابطه پلورالیسم و اشخاص معقول
۱۷۱	مفهوم دشواری داوران
۱۷۲	نسبت آزادی و برابری در نظریه عدالت سیاسی جان رالز
۱۷۹	انتقادات وارد بر نظریه عدالت سیاسی

فصل ۷: عدالت کاربردی ۱۸۷

۱۸۷	مقدمه
۱۸۷	سلامت روانی کارکنان و عدالت سازمانی
۱۸۸	انواع تقسیم‌بندی‌های سلامت روان
۱۸۹	توانمندسازی و عدالت سازمانی
۱۹۰	رویکرد ساختاری
۱۹۰	رویکرد روان‌شناختی
۱۹۳	عملکرد و عدالت سازمانی
۱۹۴	عوامل عملکردی
۱۹۵	سیستم عملکرد فردی
۱۹۶	ارزیابی عملکرد
۲۰۱	سرمایه اجتماعی و عدالت سازمانی
۲۰۴	ابعاد سرمایه اجتماعی
۲۰۶	ابعاد سرمایه اجتماعی سازمانی از دیدگاه ناهایت و گوشال
۲۱۳	رضایت شغلی و عدالت سازمانی
۲۲۳	هویت سازمانی و عدالت سازمانی

- ۲۲۶ استرس شغلی و عدالت سازمانی
- ۲۲۸ رفتارهای تلافی‌جویانه و عدالت سازمانی
- ۲۲۹ تعارض و عدالت سازمانی
- ۲۳۰ تعارض سازنده و ویرانگر
- ۲۳۰ سبک‌های حل تعارض
- ۲۳۴ ارتباط‌گزینی، سیاست و عدالت سازمانی
- ۲۳۵ ارتباط‌گزینی
- ۲۳۵ انواع ارتباط‌گزینی
- ۲۳۶ سیاست سازمانی
- ۲۳۷ رفتار شهروندی و عدالت سازمانی
- ۲۴۰ انواع سازمان‌های شهروندی
- ۲۵۵ تعهد سازمانی و عدالت سازمانی
- ۲۶۳ عدالت و بهره‌وری
- ۲۶۴ سبک‌های رهبری تحول‌آفرین، تبادل و عدالت سازمانی
- ۲۶۶ هوش هیجانی و عدالت سازمانی
- ۲۶۸ معنویت و عدالت سازمانی
- ۲۶۹ پیامدهای معنویت
- ۲۷۰ ادراک بی‌عدالتی و گسترش فساد در سازمان
- ۲۷۱ رویکردهای متفاوت به فساد
- ۲۷۳ خودباوری و عدالت سازمانی
- ۲۷۴ رفتارهای ضد تولید و عدالت سازمانی
- ۲۷۸ عدالت سازمانی و آوای کارکنان
- ۲۷۸ انواع آوای کارکنان

پیشگفتار

شهید مطهری در کتاب *عدل الهی* خویش می‌فرماید: نظام جهان مبتنی بر نظام علت و معلولی است. هر معلولی علتی خاص و هر علتی معلول مخصوص به خود دارد. در حقیقت هر موجود و هر شیئی در نظام علت و معلولی، جای مشخص و مقام معلومی دارد و این همان مفهوم دقیق «إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ قَدَرًا» است: «ما همه چیز را به اندازه و قدر مشخص آفریده‌ایم». نظام اسباب و مسببات، تمامی است قطعی و لایتخلف و ذاتی، نه تشریفاتی و قراردادی. از این رو، تفاوت موثر ذات و صفت ذاتی آنها و لازمه نظام علت و معلولی است. ما انسان‌ها به سبب آفرینش خود و داشتن نعمت عقل، بالبداهه درک می‌کنیم که افعال ذاتاً متفاوتند. بالبداهه درک می‌کنیم که کارهای «صفت ذاتی حسن و یا صفت ذاتی قبح هستند. این که راستی و امانت و احسان و امثال اینها در ذات خود نیکو و بایستنی است و دروغ و خیانت و امساک و امثال اینها در ذات خود ناشایست و نبایستنی است. بالبداهه درک می‌کنیم صفاتی از قبیل خوبی، شایستگی و ... یک سلسله صفات واقعی و ذاتی هستند. ما انسان‌ها، فردی از نوع خود را که نسبت به دیگران قصد ستم می‌نماید، به حقوق آنها تجاوز نمی‌کند، هیچ‌گونه تبعیضی میان افراد قائل نمی‌شود، در آنچه مربوط به حوزه حکومت و اداره آن است با نهایت بی‌طرفی به همه به یک چشم نگاه می‌کند، در صفات و اختلالات افراد دیگر، طرفدار مظلوم و دشمن ظالم است؛ دارای نوعی کمال می‌دانیم و روش او را قابل «تحسین» می‌شمایم و خود او را «عادل» می‌نامیم. در مقابل، فردی را که نسبت به حقوق دیگران تجاوز می‌کند، در حوزه قدرت و اداره خود میان افراد تبعیض قائل می‌شود، طرفدار ستمگران و خصم ضعیفان و ناتوانان است، و یا لاقیل در مناقشات و کشمکش‌های ستمگران و ستمکشان «بی تفاوت» است، دارای نوعی نقص به نام «ظلم» و ستمگری می‌دانیم و خود او را «ظالم» می‌خوانیم و روش او را لایق «تقیح» می‌شمایم (مطهری، ۱۳۷۲).

می‌توان گفت معنای حقیقی عدالت اجتماعی بشری، یعنی عدالتی که در قانون بشری باید رعایت شود و انسان‌ها آن را محترم بشمارند این است: «رعایت حقوق افراد و اعطا کردن به هر ذی‌حق، حق او را» و ظلم عبارت است از «پایمال کردن حقوق و تجاوز و تصرف در حقوق دیگران». این مفهوم از عدالت متکی بر دو چیز است: مورد اول، حقوق و اولویت‌هاست، یعنی افراد نسبت به یکدیگر و در مقایسه با یکدیگر، نوعی حقوق و اولویت پیدا می‌کنند. مثلاً کسی که با کار خود محصولی تولید می‌کند، طبعاً نوعی اولویت نسبت به آن محصول پیدا می‌کند و منشأ این اولویت، کار و فعالیت اوست، هم‌چنین کودکی که از مادر متولد می‌شود، نسبت به شیر مادر حق و اولویت پیدا می‌کند و منشأ این اولویت، دستگاه هدفدار خلقت است که آن شیر را برای کودک به‌وجود آورده است و اما مورد دوم، خصوصیت ذاتی بشر است که طهری آفریده شده که در کارهای خود الزاماً نوعی اندیشه که آن را اندیشه اعتباری می‌نامیم استعمال می‌کند و با استفاده از آن اندیشه‌های اعتباری به عنوان «آلت فعل» به مقاصد طبیعی خود میل می‌آید، این اندیشه‌ها، یک سلسله اندیشه‌های «انشایی» است که با «بایدها» مشخص می‌شود. برای این که افراد جامعه بهتر به سعادت خود برسند «باید» حقوق و اولویت‌ها رعایت شوند و این است مفهوم عدالت بشری که وجدان هر فرد آن را تأیید می‌کند و نقطه مقابلش را که ظلم نامیده می‌شود، محکوم می‌سازد (مطهری، ۱۳۷۲). لذا با توجه به گفتار شهید مطهری، انسان به واسطه عقل خود، بالبداهه درک می‌کند که برخی افعال و صفات ذاتاً نیک‌اند و یا ذاتاً زشت هستند. عدل و ظلم نیز از همین دسته صفات‌اند. ما انسان‌ها بالبداهه درک می‌کنیم که عدل خوب است و ظلم بد. ولی این که دقیقاً چه چیز عدل است یا ظلم، به ادراک افراد بستگی دارد.

در یک سازمان، شاید از دید برخی کارکنان، همان موق در یافتنی کارکنان، عادلانه نباشد. در این جا، ناعادلانه بودن این امر، از ادراک این کارکنان سرچشمه می‌گیرد. همان‌گونه که از ادراک رؤسای سازمان یا در مقیاسی بزرگ‌تر، جامعه بین‌المللی حقوقی وضع شده، کاملاً عادلانه است. لذا انسان‌ها ممکن است در بخش‌های مختلف زندگی خود ادراک متفاوت از عدالت داشته باشند ولی به‌واسطه نیازی که به زندگی دسته‌جمعی داشته‌اند و به پیدایش جوامع منجر شده‌اند، باید از سلسله‌مقرراتی که رؤسای حاکم بر جامعه وضع می‌کنند تبعیت نمایند. رؤسای یک جامعه که معمولاً خود افراد جامعه آنها را تعیین می‌کنند، مسئول تصمیم‌گیری نحوه اداره جامعه هستند و به‌واسطه دین، مذهب، قومیت، فرهنگ و تفکر و بینشی که دارند و به اصطلاح ادراکی که از مسائل به اقتضای موقعیت آن دارند، قراردادهایی (مقرراتی) وضع می‌کنند که برای ایجاد نظم اجتماعی لازم است و از دید آنان عادلانه بوده و به رفاه و سعادت افراد می‌انجامد که تبعیت از این مقررات و قراردادهای همان عدالت و

تجاوز از آن یا نادیده انگاشتن آن، همان بی‌عدالتی یا ظلم محسوب می‌شود. لذا ادراک افراد از مسائل بنا به شرایط اقتضایی متفاوت بوده و در خصوص عدالت نیز همین امر مصداق دارد. می‌توان گفت تمام مباحث عدالت در ابعاد گوناگون اجتماعی، سیاسی، سازمانی و... از ادراکات افراد در زمینه عدالت نشئت می‌گیرد. بنابراین منظور از عدالت در متون مختلف، همان ادراک عدالت است نه صرفاً خود عدالت. عدالت مطلق خاص ذات باری تعالی است و عدل الهی و عدل اجتماعی بشری دو مقوله مجزا هستند.

و اما کتاب حاضر تلاشی است در جهت گردآوری مباحث عدالت در ابعاد مختلف که در هفت فصل به صورت زیر تدوین یافته است :

- فصل ۱: بیست عدل و عدالت
- فصل ۲: عدالت در اسلام
- فصل ۳: عدالت اجتماعی
- فصل ۴: عدالت سازمانی
- فصل ۵: عدالت اقتصادی
- فصل ۶: عدالت سیاسی
- فصل ۷: عدالت کاربردی

تلاش بر آن بوده که ابعاد مختلف عدالت و از جمله عدالت سازمانی و عدالت کاربردی که نسبت به دیگر ابعاد عدالت از مباحث جدیدتر عدالت به شمار می‌آیند در یک مجموعه واحد گنجانیده شوند. امید است که علاقه‌مندان بتوانند از این کتاب استفاده کنند.

پرویز احمدی - مینا فیاض قاضیانی